LITERATURA DESPRE MIGRAȚIE CA DOCUMENT AL MEMORIEI COLECTIVE

THE LITERATURE OF MIGRATION AS A DOCUMENT OF THE COLLECTIVE MEMORY

CZU: 82-94.09 **https://doi.org/10.59295/spd2024u.24**

Felicia CENUȘĂ,
ORCID: 0000-0002-3872-3031
e-mail: feliciacenusa.asm@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The purpose of this article is to highlight representations of social ties, ruptures and fractures in society unleashed in post-Soviet Bessarabia. And we are referring to representations of a type of anthropological crisis that simultaneously affected both economic behaviors and individual subjectivities, leading to exodus, uprooting, massive migration - to the renunciation, temporary or permanent, of the psychological comfort generated by home, family or of the country. The texts we are referring to are literary x-rays of the post-communist period, of its mentalities and the captive life of the Bessarabian. The article addresses the topical subject of migration, a phenomenon specific to so-called marginal and totalitarian societies, a subject with a major impact on the thematic evolution of literature born within these societies.*

Keywords: *anthropological crisis, literature, memory, migration, representations.*

INTRODUCERE

Articolul de față își propune ca scop să evidențieze reprezentări ale legăturilor sociale, ale rupturilor și fracturilor din societate dezlănțuite în Basarabia postsovietică. Și ne referim la reprezentări ale unui tip de criză antropologică ce a afectat concomitent atât comportamentele economice, cât și subiectivitățile individuale, ducând la exod, dezrădăcinări, migrație masivă – la renunțarea, provizorie sau permanentă, la confortul psihic generat de casă, de familie ori de țară.

Articolul abordează subiectul de actualitate al migrației, fenomen specific societăților așa-zis marginale și celor totalitare, subiect cu un impact major asupra evoluției tematice a literaturii născute în interiorul acestor societăți.

Ținând cont de faptul că reprezentarea socială a literaturii este o calitate a universului imaginar care încearcă să dea răspuns unor probleme, neliniști, convulsii și angoase comunitare [1, p. 11], literatura devine și ea o modalitate a cunoașterii omenescului, a dimensiunii existențiale a acestuia, textul transformându-se într-un document al memoriei colective. De aceea, din cauza schimbărilor acute și de neignorat care se produc, reprezentările sociale sporesc în intensitate, iar colectivitatea e mult mai dispusă să vorbească despre ceea ce trăiește.

După căderea comunismului și destrămarea Uniunii Sovietice, în Basarabia, ca și în alte republici postsovietice, s-a produs nu doar o schimbare de regim politic, dar și o transformare a paradigmei existențiale și economice, individul recâștigându-și, la prima vedere, libertatea. Aceasta, deşi i-a oferit independenţă şi raţionalitate, l-a izolat, creându-i „o stare de angoasă şi slăbiciune" [2, p. 8], individul neavând protecția și siguranța la care visa și nici încrederea în ziua de mâine. Această situație s-a dovedit a fi una chinuitoare, iar alternativa cu care se confrunta era fie să fugă de balastul acestei libertăţi către noi dependenţe, fie să persevereze până la realizarea libertăţii adevărate.

Odată cu colapsul Uniunii Sovietice, protecţia şi libertatea ţineau de pregătirea proprie a individului, de acceptarea adevărului pur, cel al Evangheliei: „veți cunoaște adevărul, și adevărul vă va face liberi" (Ioan 8:32). Pentru mulţi, libertatea și adevărul au devenit însă adevărate poveri din cauza confruntării tăioase cu trecutul. Această ruptură bruscă a dus la alienarea societății și a individului, a produs schimbări ale condițiilor existențiale și epistemologice, a dat o nouă dimensiune problematicii apartenenței generând un context material și metaforic. Trecerea de la moştenirea comunistă la libertatea oferită de democraţia de după '89 se reflectă în chip artistic şi în literatura română din spaţiul basarabean. Astfel, poetul Andrei Ţurcanu, în poemul *Ieşirea se amână,* aseamănă acest eveniment cu fuga evreilor de sub captivitatea Faraonului din Egipt şi îndelungata lor pribegie prin deşerturile nisipoase ale peninsulei Sinai. Din Biblie cunoaștem că această pribegie a durat aproape 40 de ani, deși drumul nu avea nici măcar o mie de kilometri.

Istoria este martora distrugerii a mii de destine basarabene, dezrădăcinate în mare parte, „destărate", din cauza crizelor de ordin politic, economic și social, produse pe parcursul anilor. Răscumpărarea acestor existențe se realizează prin paginile scrise de reprezentanții generațiilor martore ale schimbărilor și mutațiilor produse în societate. Astăzi, în plină eră a globalizării, schimbările au totuși un caracter de provizorat. Individul este luat de curent și nu se poate sustrage timpului pe care îl trăiește. Tocmai starea de provizorat, dificultatea de a stabili relații sociale stabile, inadaptarea sau trauma constituie teme importante ale prozei basarabene contemporane, atât în textele autoficționale, cât și în cele autobiografice.

Primul val al migrației de după câștigarea independenței Republicii Moldova a dat cititorului o serie de texte despre destinul tragic al basarabenilor refugiați în Est și Vest, ultimul spațiu considerat de ei tărâm al făgăduinței. Această perioadă este reflectată într-o serie de romane apărute acum mai bine de un deceniu în Republica Moldova: *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei)*(2009) de Claudia Partole, *Un an în paradis* (2005) și *Kinderland* (2013) de Liliana Corobca, *Testamentul necitit* (2018) de Lilia Bicec-Zanardelli*, Câinele de plumb* (2018) de Emanuela Iurkin, *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* (2019), *Green card* (2022) de Constantin Olteanu, *Montana* (2022) de Alexandru Popescu, în volumul de poezii ale Eugeniei Bulat cu titlu semnificativ *Veneția ca un dat sau Jurnalul unui evadat din Est* (2008) ș.a., în piese de teatru precum *Oameni ai nimănui* (2008) de Dumitru Crudu, *În container* (2007) de Constantin Che-

ianu, *Avant de mourir* (2010) de Val Butnaru ș.a., toate radiografii literare ale perioadei postcomuniste, ale mentalităților acesteia și a vieții de captiv a basarabeanului emigrant, dar și în jurnale sau volume de mărturii scrise de conaționalii basarabeni emigrați în Europa, precum *Istorii din străinătate* (2020) de Iurie Cojocaru și *Femeile emigrante povestesc* (2019) de Tatiana Safaler, în care se relatează despre exodul populaţiei din Republica Moldova spre Italia din anii 1998-2006, ș.a., mărturii care pot servi drept surse de informare și documentare pentru eventuale creații artistice.

Textele care constituie obiectul de cercetare al studiului nostru reprezintă, în mare, migrația ilegală mai mult ca refugiu pe tărâmuri de inițieri și probe, în spații ale situațiilor-limită, a încercării de adaptare la paradigme existențiale complet străine celor de acasă. Acestea vorbesc despre perioadele de crize, antropologică și existențială, prin care au trecut basarabenii în secolul al XX-lea și la începutul celui de-al XXI-lea, și pun în lumină tonurile minore ale existenței umane, demonstrând experiențe empirice, deseori, din cele mai traumatizante. Condiția de migrant e una mai degrabă dramatică și maladivă decât una valorificată pozitiv, protagoniștii fiind niște victime ale destinului, întrucât migrația afectează condițiile emoționale atât ale migranților, cât și ale membrilor țării adoptive. De regulă, aceștia sunt nevoiți să treacă prin „purgatorii umilitoare, să-și vadă invalidate experiența, pregătirea, capacitatea, iluziile, să îndure privațiuni la care nu s-au așteptat, ori să facă munci pe care acasă le-ar fi socotit inferioare, până reușesc să-și asigure o situație mai stabilă, uneori, chiar mulțumitoare în plan material” [3, p. 17]. Mulți migranți se confruntă cu emoții negative asociate cu pierderea, suferința, greutățile și chiar abuzul. În același timp, și populația țării gazdă experimentează frică, furie și resentimente față de migranții care vin în țara lor. Se poate argumenta că atât migranții, cât și populația țării de adopție au motivele lor pentru astfel de emoții.

Migranții întâmpină mari dificultăți să se integreze în mediul socio-cultural, economic și politic al noii țări pe măsură ce emigrează din țara de origine, precum este personajul central al romanului *Green card* al lui Constantin Olteanu, Cătălin. Acesta este absolvent al facultății de drept, tânăr jurist, dezamăgit de slujba din Moldova, dar și din cauza corupției din sistem, decide să emigreze. Este ajutat de un prieten de-al său, absolvent de matematică, stabilit în Statele Unite, care îi asigură cazare pentru o perioadă. La puțin timp, devine „Chetlin” (schimbarea numelui este prima etapă în procesul de convertire identitară), se angajează ca ajutor de bucătar unde face cunoștință cu Ted, un coleg de slujbă, căruia îi povestește despre sine și despre familia sa din Moldova. După o serie de umilințe, acesta îl ajută să obțină *Green card*-ul propunându-i să facă o căsătorie fictivă cu o americancă contra unei sume de bani. Din roman aflăm și despre alte încercări de emigrare (parcă trase la indigo) ale basarabenilor în căutarea unui loc mai bun:

„Băiatul învățătorului de fizică a plecat în Anglia. Au plecat mulți și până la el. Itinerarul părea unul probat de mai multe ori. Mergeau până în Franța. La gara cea mai apropiată de Eurotunel se strecurau într-un marfar. De dorit, încărcat cu bușteni. Între bușteni era mai ușor de găsit o ascunzătoare. Odată pornit trenul, trebuie să fii foarte și foarte atent și să numeri gările. Toate gările în care trenul staționa pentru mai mult sau

mai puțin timp. După a șaptesprezecea staționare, trebuia să sari din mers. Era locul în care probabilitatea să dai peste un om al legii era mică de tot. Din mers. Doar din mers. Nu ai geantă. Nu ai valiză. Nu ai nimic. Doar tu. Ghemuit între bușteni și numărând gară după gară (…) Și sari [4, p. 26-28].

Personajele din astfel de romane sunt niște „Odisei sau Telemahi ai epocii postcomuniste", cum le spune criticul Bogdan Crețu într-un eseu, niște „oameni ai nimănui" (Dumitru Crudu) respinși atât de țara de origine, cât și de cea de adopție.

Unul dintre aspectele importante ale migrației postcomuniste este problematizarea tipologiei acesteia. Migrantul nu se mai supune definiției clasice, adică el nu mai este acel care își părăsește țara pentru a se stabili în alte zone economico-geografice, fără a întreține relații constante cu locul de origine. Însuși termenul *migrație* rămâne o sursă de dezbatere între savanți, politicieni și instituții specializate. Organizația Internațională pentru Migrație [5] a oferit o definiție migrației internaționale sau „migrantului", evitând limitările de timp și teritoriale:

Un migrant este orice persoană care se deplasează sau s-a deplasat peste o frontieră internațională sau într-un stat în afara locului său obișnuit de reședință, indiferent de (1) statutul juridic al persoanei; (2) dacă mișcarea este voluntară sau involuntară; (3) care sunt cauzele mișcării; sau (4) care este durata șederii.

Astăzi migrantul și-a schimbat configurația întreținând relații constante cu țara de origine pe parcursul a două sau trei generații. Evoluţiile recente ale fenomenelor migratorii scot însă în evidenţă existenţa unei culturi a relaţionării, pusă în practică de imigranţi şi pe care aceştia o menţin în cadrul propriei lor mobilităţi, susține cercetătoarea Dana Diminescu. Astfel, acum, în era internetului, a „tranzienței" (Alvin Toffler), este din ce în ce mai rar faptul de a vedea migraţiile doar ca o mişcare între două comunităţi distincte, aparţinând unor locuri îndepărtate şi marcate de relaţii sociale independente unele de altele. Dimpotrivă, se întâmplă din ce în ce mai des ca imigranţii să creeze şi să întreţină relaţii la distanţă care să suplinească funcţia raporturilor de proximitate [6, p. 6], mișcările migratorii devenind în aceste condiții „transnaționale", „fluxuri cu caracter „pendular" între societățile de origine și cele țintă" [7, p.141]. Aceste afirmații se cer a fi nuanțate, pentru că există literaturi ale migrației ca metafore ale înstrăinării, dar și narațiuni ale migrației considerate ca o experiență care îmbogățește, cea a diasporei bunăoară. Prin urmare, astăzi, diaspora basarabeană realizează, poate, cele mai bune producții literare, semnificative fiind textele scrise de Tatiana Țâbuleac, Lorina Bălteanu, autoare stabilite în Franța, Alexandru Popescu, stabilit de câțiva ani în Marea Britanie, publicistica Tamarei Cărăuș ș.a. Dincolo de diferențe (de generație sau formulă literară), acești scriitori au în comun utilizarea unui material autobiografic cu rădăcini basarabene, același sistem de referință și aceeași istorie culturală.

Prozele basarabenilor din perioada post-totalitară exercită, în bună măsură, funcția de reprezentare socială a literaturii, manifestându-se cu acea calitate a universului imaginar care își pune întrebări și încearcă să găsească răspunsuri la frământările de ordin istoric, identitar, social și moral ale individului, dar și la multe dintre neliniștile și angoa-

sele acestuia. Majoritatea scrierilor respective au mai mult o valoare cognitivă decât una artistică, motiv pentru care trebuie percepute și ca documente ale memoriei colective, întrucât contribuie deopotrivă la cunoașterea individului din perioada postcomunistă și la descoperirea problemelor existențiale ale acestuia.

REFERINȚE

1. CORDOȘ, S. *Lumi din cuvinte*. *Reprezentări și identități în literatura română postbelică*. București: Cartea Românească, 2012.
2. FROMM, E. *Frica de libertate.* București: Teora, 1998.
3. PALER, O. *Don Quijote în Est.* Iași: Polirom, 2017.
4. OLTEANU, C. *Green card*. Chișinău: Unu, 2022.
5. *What is the meaning of 'migrants'?* În: https://meaningofmigrants.org/#:~:text=IOM%20defines%20a%20migrant%20as,%3B%20or%20(4)%20what%20the
6. DIMINESCU, D. *Les migrations à l'âge des nouvelles technologies*, „Hommes et migrations", nr. 1240/2002.
7. OLARIU, F.–T. *Variatie si varietati in limba romana. Studii de dialectologie si sociolingvistică*. Iași: Institutul European, 2017.

NOTĂ. Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „*Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică",* Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM